

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی
گروه آموزشی باستان‌شناسی و تاریخ

پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته باستان‌شناسی گرایش دوره‌ی تاریخی

عنوان:

**مطالعه و بررسی باستان‌شناختی معماری صخره‌ای
روستای گلستان شهرستان نیر**

استاد راهنما:

دکتر کریم حاجی‌زاده

استاد مشاور:

دکتر اردشیر جوانمردزاده

پژوهشگر:

رقیه فرجی‌نیری

نام خانوادگی: فرجی نیری	نام: رقیه
عنوان پایان نامه: مطالعه و بررسی باستان‌شناختی معماری صخره ای روستای گلستان شهرستان نیر	
استاد راهنما: دکتر کریم حاجی‌زاده استاد مشاور: دکتر اردشیر جوانمردزاده	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	
رشته تحصیلی: باستان‌شناسی	گرایش: دوره تاریخی
دانشگاه: محقق اردبیلی	دانشکده: ادبیات و علوم انسانی
تاریخ دفاع: ۱۳۹۶/۶/۲۹	تعداد صفحات: ۱۱۲
چکیده:	
<p>معماری صخره ای از گونه‌های معماری است که متأسفانه در شهرستان نیر و بالاخص در روستای گلستان کمتر بررسی شده است. این معماری در مطالعات باستان‌شناختی، تاریخ، مردم‌شناختی جایگاه بسیار مهمی دارد بخصوص با توجه با اهمیت و نقش گردشگری بخصوص گردشگری روستایی در جامعه امروز اهمیت توجه معماری دستکند بیشتر می شود. بخش مهمی از درآمد منطقه کاپادوکیه ترکیه وابسته با ساختار صخره‌ای خانه های این منطقه است. بنابراین لزوم توجه و ارزش سرمایه گذاری در حوزه معماری دستکند در ایران بسیار بیشتر بوده و لزوم توجه به این مقوله و سرمایه گذاری در آن است.</p> <p>نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که معماری دستکند روستایی گلستان در کنار ارزش مطالعات باستان‌شناختی در مطالعات گردشگری روستایی نیز بسیار مهم بوده و نیازمند سرمایه‌گذاری در آن است.</p>	
کلید واژه‌ها: روستای گلستان نیر، معماری صخره ای، کاربرد، گونه، گردشگری روستایی.	

فصل اول: مقدمه و کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسأله.....	۲
۲-۱- سؤال (سؤال های) پژوهش.....	۶
۳-۱- فرضیه(فرضیه های) پژوهش:.....	۷
۴-۱- پیشینه پژوهش.....	۷
۵-۱- هدف (اهداف) پژوهش:.....	۷
۷-۱- مواد (داده ها) و روش پژوهش:.....	۸
۸-۱- گردآوری اطلاعات.....	۸

فصل دوم: جغرافیای طبیعی و تاریخی شهرستان نیر

۱-۲- موقعیت جغرافیای شهرستان نیر.....	۱۰
۲-۲- بافت زمینشناسی.....	۱۰
۳-۲- ناهموازی ها.....	۱۲
۴-۲- آب و هوا.....	۱۳
۴-۲-۱- جریان های هوایی (عوامل بیرونی).....	۱۳
۴-۲-۲- بارندگی.....	۱۴
۴-۲-۳- باد.....	۱۵
۵-۲- منابع آب.....	۱۶
۵-۲-۱- رودها.....	۱۶
۵-۲-۲- قناتها و چشمه ها.....	۱۷
۶-۲- پوشش گیاهی.....	۲۰
۶-۲-۱- مراتع.....	۲۰
۶-۲-۲- محصولات کشاورزی.....	۲۰
۷-۲- پوشش جانوری.....	۲۰
۸-۲- پیشینه تاریخی شهرستان نیر.....	۲۰

فصل سوم: مبانی نظری پژوهش

۱-۳- مقدمه.....	۲۰
۲-۳- معماری دست کند.....	۲۰

- ۳-۳- گونه شناسی آثار دست‌کند.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۴- آیین مهرپرستی و معماری صخره‌های (غار).....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۵- نمونه های مشابه غارهای دست‌کند گلستان.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۵-۱- ویندکلخوران.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۵-۲- مجموعه دست‌کند صخره ای اباذر نیر.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۵-۳- غار ریس.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۵-۴- مجموعه صخره ای روستای بینهلر.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۵-۵- مجموعه دست‌کند سامن همدان.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۵-۶- مجموعه دست‌کند غار کرفتو.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۵-۷- مجموعه دست‌کند معبد مهر مراغه.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۶- گردشگری و توسعه پایدار.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۷- گردشگری روستایی.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۸- سایت موزه های باستان شناختی.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۹- روستاهای صخره‌های هدف گردشگری.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۹-۱- درین کوی.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۹-۲- گورمه.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۳-۹-۳- روستای صخره ای کندوان.....**Error! Bookmark not defined.**

فصل چهارم: مجموعه معماری صخره ای روستای گلستان

- ۴-۱- غار تاریخی روستای گلستان (گولوستان کوهولو).....**Error! Bookmark not defined.**
- ۴-۲- مستندنگاری مجموعه صخره ای.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۴-۳- گاه نگاری مجموعه.....**Error! Bookmark not defined.**
- ۴-۴- کاربری مجموعه.....**Error! Bookmark not defined.**

فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری

- ۵-۱- نتیجه گیری.....**Error! Bookmark not defined.**
- فهرست منابع و مآخذ.....**Error! Bookmark not defined.**

فهرست نقشه ها

صفحه	عنوان
۱	فصل اول
۱	مقدمه و کلیات تحقیق
۲	۱-۱- بیان مسأله
۶	۲-۱- سؤال (سؤالهای) پژوهش
۷	۳-۱- فرضیه(فرضیههای) پژوهش:
۷	۴-۱- پیشینه پژوهش
۷	۵-۱- هدف (اهداف) پژوهش:
۸	۷-۱- مواد (دادهها) و روش پژوهش:
۸	۸-۱- گردآوری اطلاعات
۹	فصل دوم
۹	جغرافیای طبیعی
۹	و تاریخی شهرستان نیر
۱۰	۱-۲- موقعیت جغرافیای شهرستان نیر
۱۰	نقشه ۱-۱: شهرستان نیر به تفکیک بخشهای تابعه
۱۰	۲-۲- بافت زمینشناسی
۱۲	۳-۲- ناهمواریها
۱۳	۴-۲- آب و هوا
۱۳	۴-۲-۱- جریانهای هوایی (عوامل بیرونی)
۱۴	۴-۲-۲- بارندگی
۱۵	نقشه ۲-۱: پراکنندگی بارش در استان (جغرافیای درسی استان، ۱۳۹۱: ۲۱)
۱۵	۴-۲-۳- باد
۱۶	۵-۲- منابع آب
۱۶	۵-۲-۱- رودها
۱۷	۵-۲-۲- قناتها و چشمهها
۲۰	۶-۲- پوشش گیاهی

فصل اول

مقدمه و کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسأله

بر اساس بررسی‌های صورت گرفته توسط نگارنده در روستای گلستان شهرستان نیر یک مجموعه آثار دست‌کند شناسایی شد. با توجه به وسعت این مجموعه تصمیم گرفته شد تا رساله کارشناسی‌ارشد خود را با عنوان " مطالعه و بررسی باستان‌شناختی معماری صخره‌ای روستای گلستان شهرستان نیر " به مطالعه این مجموعه اختصاص داده شود. با مراجعه به معماری صخره‌ای مشابه در روستای ابادر شهرستان نیر که توسط شکاری نیری (شکاری‌نیری، ۱۳۸۵)، بررسی شده روند شکل‌گیری این قبیل آثار از دوره تاریخی آغاز شده و عمدتاً با آیین مهر پرستی مرتبط گرفته شده است. بنابراین با در نظر گرفتن مطالعات انجام شده در محوطه‌های مشابه لزوم اجرای این بررسی در این محوطه بیشتر می‌شود. در باستان‌شناسی و معماری ایران علی‌رغم مطالعات زیادی که در نواحی مختلف صورت گرفته، بسیاری از مسائل ساده هنوز روشن نشده است. از جمله این مسائل گاهنگاری و تاریخگذاری و کارکرد معماری‌های صخره‌ای است. بنابراین شهرستان نیر بالاخص روستای گلستان از این قاعده مستثنی نیست.

در طول تاریخ، بشر همواره در پی کنترل طبیعت بوده است؛ بشر ابتدا در فکر ساختن سرپناهی ساده بوده و با تداوم زمان به وجود آمدن ارتباطات اجتماعی، به ساختن شهرها پرداخت. و مایه آسایش و امنیت خود و خانواده را فراهم کرد. معماری به عنوان اجتماعی‌ترین هنر بشری با فضای اطراف انسان مرتبط است. حضور فضا، بنا و شهر از گذشته تا امروز و در آینده لحظه‌ای از زندگی روزمره آدمیان غایب نبوده و نخواهد بود. شهرها پر از ساختمان‌هایی هستند که با استفاده از هنر و مهارت‌های علمی و ریاضی طراحی شده‌اند. این مهارت‌ها در ترکیب با هم عناصر زیبایی‌شناسی نامیده می‌شوند. اصول زیبایی‌شناسی برگرفته از هنر، علم و ریاضیات در طراحی معماری مورد استفاده قرار می‌گیرند. یکی از عوامل مؤثر شکل‌گیری معماری، اقلیم است. در معماری سنتی، اقلیم عامل موثری در جهت قرارگیری بنا، سازماندهی فضاها، فرم، اجزای درونی و بیرونی بنا، انتخاب نوع سازه و مصالح می‌باشد. موضوع اقلیم و معماری، از موضوعات مهم در مطالعات مربوط به همسازی عوامل اقلیمی و نوع مسکن و فضای زندگی انسان است و

تقریباً در رابطه با بیشتر بناهای سنتی ایران و همچنین معماری بومی روستاها و سکونتگاه‌های شهری مناطق مختلف صدق می‌کند (جوادت، ۱۳۸۰: ۵).

در پهنه جغرافیایی شهرستان نیر، معماری‌های صخره‌ای زیادی وجود دارد که متأسفانه چندان دقیق بررسی نشده و کارکرد و گاهنگاری این آثار در حاله‌ای از ابهام قرار گرفته است. هر چند عده‌ای از محققین بنا به دلایلی برخی از این معماری‌های صخره‌ای را به آیین مهرپرستی مرتبط دانسته و این محل‌ها را معابد مهرپرستی قلمداد نموده‌اند، از آنجا که هیچ سندی معتبری در این رابطه در دست نیست به طور قطع نمی‌توان این فضاهای صخره‌ای را معبد مهرپرستی دانست.

لازمه‌ی بازسازی زندگی انسان گذشته دارا بودن اطلاعاتی همه جانبه در مورد ابعاد گوناگون زندگی بشر است زندگی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی انسان دارای نشانه‌هایی است که در مصنوعات مادی انعکاس می‌یابد از جمله بررسی نحوه‌ی معماری، تدفین و اشیای به جا مانده هر کدام می‌تواند به تکمیل اطلاعات ما به منظور بازسازی زندگی گذشتگان یاری رساند هر منطقه‌ی جغرافیایی تابع یک سری محدودیت‌ها است که به زندگی افراد شکل و سازمان خاصی می‌بخشد. معماری نیز تابع همین محدودیت‌ها است؛ شکل‌گیری معماری هر منطقه بستگی زیادی به محیط زیست طبیعی و شرایط اقلیمی دارد. (جوادت، ۱۳۸۰: ۵). بنابراین سازندگان معماری صخره‌ای، شرایط مختلف اقلیمی، سازه‌ای، فرهنگی و غیره را در نظر گرفته و معماری صخره‌ای را متناسب با همین عوامل ایجاد کرده‌اند. هر گاه در صخره‌ای حفره‌ای ایجاد نمایم و به تدریج حفره را وسعت دهیم تا فضاهای مورد احتیاج، مثلاً خانه یا آرامگاهی ایجاد شود، آن را معماری صخره‌ای می‌نامیم. کشف و شناسایی شماری آثار صخره‌ای در گستره‌ی جغرافیای شهرستان نیر این امکان را فراهم می‌آورد تا بتوان از گذر مطالعه‌ی موقعیت و بافت این آثار، الگوی مشخصی برای گونه‌شناسی معماری صخره‌ای تبیین نمود. به دلیل عدم پژوهش کافی یا ناشناخته بودن مجموعه صخره‌ای منطقه نیر؛ این الگوی معماری برای آن دسته از معماری‌های صخره‌ای انجام گردیده که عمدتاً در روستای گلستان این شهرستان واقع شده‌اند. برای اظهار نظر در باب گونه‌شناسی یک فرم معماری خاص؛ نخست لازم است که رفتارهای جاری در آن فضای معماری مورد مطالعه قرار گیرد، چرا که فرم و ساختار معماری متأثر از کاربرد مورد انتظار شکل می‌گیرد. معماری صخره‌ای در کشور ما از پراکندگی و تنوع خاصی برخوردار است که در هر منطقه به دلایل اقلیمی و شرایط زیست محیطی دارای ویژگی‌های خاص و منحصر به فردی منطقه‌ای شده است (همتی‌ازدرانی و خاکسار، ۱۳۹۱: ۴۸۹). به همین منظور لازم است

برای مطالعه گونه‌شناسی معماری صخره‌ای شهرستان نیر، شناختی کلی از وضعیت زیست محیطی، اعتقادات و باور مردم منطقه داشته باشیم که با بررسی روند ذکرشده، اهمیت توجه و شناخت هر چه بیشتر انواع معماری صخره‌ای روستای گلستان شهرستان نیر بیش از پیش روشن می‌گردد.

چگونگی گسترش و شکل‌گیری معماری صخره‌ای در پهنه جغرافیای شمال‌غرب هنوز به طور دقیق مشخص نشده است، اما با توجه به مدارک بدست آمده می‌توان عنوان داشت در آهن III که مصادف با عمومیت پیدا کردن استفاده از فلز آهن بود، باعث شکل‌گیری و کندن فضاهای صخره‌ای است. بنابراین می‌توان این دوره زمانی را آغازگر معماری صخره‌ای در شمال‌غرب دانست. اولین نمونه از سنت آرامگاه‌های صخره‌ای یادمانی ایجاد شده در داخل سنگ بوسیله برش سنگ در آناتولی در دوره فریگی‌ها و اورارتوها مشاهده شده است. بعد از آن، این سنت به طور گسترده‌ای در فرهنگ‌ها و تمدن‌های دیگر شکل گرفته است، هنوز روشن نشده است (Konyar: 2011, 207). این آرامگاه‌ها به طور کلی شامل یک اتاق اصلی با اتاق‌های الحاقی به آن می‌باشند و برخلاف آرامگاه‌های مادی و هخامنشی، معمولاً برای حفاظت هرچه بهتر از آن‌ها در داخل دیوارهای شهر یا قلعه و نزدیک به ارگ ساخته می‌شده‌اند. این نوع آرامگاه در داخل از ارگ شهرهای مهم مشاهده نشده است (Köroğlu: 2011, 37). این آرامگاه‌ها از طریق پله‌های سنگی به راحتی قابل دسترس بودند (Konyar, 2011: 210). بر همین اساس نخستین نمونه‌های معماری صخره‌ای را در گوردخمه‌های اورارتویی می‌توان جست و جو کرد، این گوردخمه‌ها که عمدتاً در استان آذربایجان غربی قرار دارند اتاق‌های که یکپارچه از سنگ تراش دادند و قبری جهت دفن مرده اختصاص داده شده است، بعدها همین سبک معماری را در فرهنگ مادها در گوردخمه‌های آن‌ها جست و جو کرد، معماری صخره‌ای با کارکردهای گوناگون در فرهنگ‌های مختلف جایگاه مهمی داشته است، شاید بتوان از بین کارکردهای مختلف معماری صخره‌ای تأثیر دین باوری بیشتر از سایر مقوله‌ها بوده است، بطوری که آیین مهری ارتباط تنگاتنگی با معماری صخره‌ای دارد، نیایشگاه مهردینان همراه نام داشت. این کلمه از ترکیب مهر و آبه می‌باشد. آبه، آوه یا آوج به غار و جای گود می‌گویند. واژه آبه از زبان‌های مشتق از لاتین به معنای دیر و معبد است. با توجه به اینکه مهریان معتقد بودند که مهر در غار و یا از سنگ متولد شده است و همچنین کشته شدن گاو به دست او در غاری روی داده بود، غارها اولین مکان‌هایی بودند که مهریان جهت نیایش مهر از آن‌ها استفاده می‌کردند (آزاد، ۱۳۸۴: ۵۳). بهمین دلیل اکثر محققین معماری صخره‌ای را الهام از باور مهرپرستان می‌دانند. معماری صخره‌ای به دلیل ماندگاری در مطالعه تاریخ معماری یک منطقه بسیار ارزشمند

است، این نوع معماری با سابقه سه هزار ساله در تاریخ بشریت امروزه هم مورد استفاده مردم در مناطق کوهستانی قرار می‌گیرد. اما با توجه به دلیل اهمیت و جایگاه این سبک معماری در تاریخ انسان، کمتر مورد بررسی‌های دقیق و علمی حداقل در ایران قرار گرفته است، و یکی از مهمترین مشکلات در مطالعه معماری صخره‌ای گاهنگاری این قبیل آثار است، در بررسی آثار دستکند، پی بردن به زمان ایجاد و دوره‌های زمانی استفاده از آنها از اهمیت قابل ملاحظه‌ای برخوردار است هر چند در باستان‌شناسی و معماری ایران علی‌رغم مطالعات زیادی که در نواحی مختلف صورت گرفته، بسیاری از مسائل ساده هنوز روشن نشده است. از جمله مسائل گاهنگاری و تاریخ‌گذاری معماری دستکند است. مشکل بنیادی پژوهش با این نوع خاص معماری و تعیین گاهنگاری و کاربری آن، فقدان یافته‌های مطلوب و دسترسی دشوار به آنهاست که سبب شناخت ناقص از بناها می‌شود و در نتیجه به گمانی منجر می‌شود که در برخی موارد بی پایه و اساس است (زهبری و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۴). اما می‌توان دوره‌های زمانی استفاده از این آثار را با استفاده از شیوه‌های مختلف تشخیص داد، از جمله رایج‌ترین روش‌های پی بردن به این موضوع استفاده از کاوش‌های باستان‌شناختی در مجموعه‌هایی است که دارای لایه‌های تاریخی در کف فضاهاست. کاوش‌های باستان‌شناختی کمک می‌کند تا بتوان از فضاهای مجموعه، آثار و شواهدی جهت ارایه گاهنگاری مطلق و نسبی (نمونه کربن ۱۴، یافته‌های سفالی) تهیه نمود و به دوره‌های زمانی استفاده از آنها پی برد. از سوی دیگر می‌توان با استفاده از شواهد معماری (بخصوص در نوع پوشش-ها سقف فضاها، تزیینات معماری) به طور تقریبی به دوره‌های زمانی آن پی برد (محمدی فر و همتی ازندریانی، ۱۳۹۵: ۱۰۹). اما با این حال عمدتاً با گاهنگاری دوره تاریخی و کارکرد گوردخمه، استودان و یا معابد مه‌ری در نظر گرفته شده، اما کارکردهای دیگری از قبیل مسکونی، استحفاظی، آب راه، انبار و... را باید در کارکرد آثار دست‌کند مورد توجه قرار داد.

معماری دست‌کند در دوره اسلامی با شکل‌گیری فرقه‌ی چون صوفی‌گری و اشکفتیه رونق مجدد پیدا می‌کند. یکی از جریان‌های اجتماعی - مذهبی در تاریخ اسلام، جریانی است که از آن به‌عنوان «تصوف» یاد شده و حتی گاهی از آن به‌عنوان یک فرقه یا انشعاب در کنار سایر فرق مهم اسلامی نام برده می‌شود (اشراقی و جدیدی، ۱۳۸۵: ۳۵). مذاهبی که با وجود مخالفت‌های اساسی اسلام با عقاید این فرقه؛ صوفی‌گری تأثیرهای شگرفی در جامعه گذاشت و قدر مسلم آن است که، در فواصل قرن هفتم هجری قمری به بعد و در عصر طلایی صوفی‌گری، بسیاری از دخمه‌های زیرزمینی، تبدیل به خانقاه و زاویه شده و کنج عزلتی شده بودند، برای صوفیان. و چون در خانقاه‌ها، اوراد و اذکار و

ریاضات و چله‌نشینی‌ها، رواج تام داشته و خانقاه‌ها را عموماً در نقاط پرت و دور افتاده و به‌صورت تاریک خانه‌ای پراسرار و رموز بنا می‌کردند، یا غارهای تاریک به منزله عبور از عوالم زیر زمینی تلقی می‌شد و جذبه و خلسه عرفانی، از این طریق حاصل می‌گردید و همین زندگی غارنشینی و زیرزمینی باعث می‌شد، که سالک از تمام تعلقات زمینی و آنچه روی زمین جریان دارد به زهد و به خداوند اتصال یابد (موسوی، ۱۳۸۴: ۵۱). که شاید بتوان گفت از دلایل عمده دیگر توجه به آن، تبعیت عرفا، دراویش، صوفیان و مشایخ از پیامبر(ص) به منظور عزلت‌گزینی و تهذیب نفس در مغارات طبیعی و مصنوعی بوده است (رهبر، ۱۳۷۶: ۴۵). و این نکته از بدیهیات است که خانقاه از ابتکارات متصوفه ایران بوده است. تردیدی نیست که صوفیه ایران مراسم و آئین خانقاه را از مانویان گرفته‌اند و این کلمه در زبان تازی حتماً معرب "خانگاه" فارسی است (نفیسی، ۱۳۸۸، ۱۰۴). در کنار بعد آیینی که تأثیر زیادی در شکل‌گیری معماری دست‌کند داشت می‌توان کاربری‌های متفرقه از جمله، مسکونی استحقاظی، کبوترخانه، غارهای جهت نگهداری احشام و انباری و غیره نام برد. این نوع از دست‌کندها بیشتر کاربری روزمره زندگی انسان را دارد. روند شکل‌گیری معماری دست‌کند و کاربری و تاریخ‌گذاری نسبی آن از خلأهای مطالعاتی در حوزه معماری ایران بخصوص شمال‌غرب است. این ابهام قبلاً در گوردخمه‌های منتسب به فرهنگ ماد در غرب کشور مورد بررسی قرار گرفت و نتایج متناقضی عرضه شد، به‌نظر می‌رسد با بررسی‌های جامع و دقیق در معماری‌های دست‌کند حوزه شهرستان نیر که تا حدودی می‌توان جزء مناطق غنی در معماری دست‌کند محسوب کرد، بتوان وضعیت کاربری و تاریخ‌گذاری نسبی این آثار را خواناسازی نموده و به جامعه باستان‌شناسی، معماری، ادیان آرایه نمود.

غارهای دست‌کند روستای گلستان بیشترین پتانسیل را برای عرصه‌ی میراث فرهنگی آن به شکل کاملاً مدون و همسو با رهیافت‌های نوین جهانی داراست. تعاملی که میان انسان و طبیعت در این محوطه انجام پذیرفته، باعث بروز برون داده‌های میراثی چون غارهای دست‌کند باستانی و آثار تاریخی منحصر شده است که تقریباً شکل زیستی منحصر انسان ساکن در منطقه مورد نظر را به نمایش می‌گذارد. نگاهی به پارک‌های ملی باستان‌شناختی در کشورهای چون آمریکا و کانادا راه اجراء و عملیاتی نمودن برای احیاء و بهره‌برداری از غارهای دست‌کند باستانی و آثار تاریخی روستای باستانی گلستان نیر را تسهیل و توجیه پذیر می‌نماید.

۱-۲- سؤال (سؤال‌های) پژوهش

در راستای مطالعات اولیه در مورد موضوع سوالات زیر مطرح گردید:

- ۱- دلیل شکل‌گیری معماری صخره‌ای در روستای گلستان شهرستان نیر چه بوده است؟
- ۲- معماری دستکند روستای گلستان از نظر گاه‌نگاری متعلق به چه دوره‌های زمانی است؟
- ۳- کارکرد این نوع از معماری در روستای گلستان چه بوده است؟
- ۴- آیا ایجاد پارک باستان‌شناختی با کردکردهای دیگر باستان‌شناسی کاربردی اعم از پارک موزه یا موزه در فضای باز در محدوده غارهای دسکند گلستان امکان‌پذیر است؟

۱-۳- فرضیه (فرضیه‌های) پژوهش:

به دنبال سوالات بالا فرضیات ذیل جهت اثبات مطرح می‌گردد:

- ۱- با توجه به موقعیت خاص جغرافیایی شهرستان نیر، احتمالاً جغرافیا بستر مناسب جهت شکل‌گیری این معماری بوده و حوادث تاریخی باعث گسترش معماری صخره‌ای با کاربری‌های مختلف شده است.

۱- گاه‌نگاری معماری صخره‌ای را از عصر آهن II مصادف که با رواج فلز آهن عمومیت پیدا کرد می‌توان در نظر گرفت.

۲- کارکرد معماری صخره‌ای در روستای گلستان به صورت مجموعه‌ای از فضاها، مسکونی، جان‌پناهی بوده است.

۳- با توجه به تجربه موفق روستاهای دستکند در ایران و ترکیه میتوان با سرمایه‌گذاری در این حوزه شاهد توسعه گردشگری و احداث پارک موزه شد.

۱-۴- پیشینه پژوهش

نخستین اشاره به مجموعه دستکند روستای گلستان در سال ۱۳۷۹ توسط شکاری نیری صورت گرفت (شکاری نیری، ۱۳۷۹). در کتاب تاریخ و گردشگری نیر نیز اشاره مختصر به این محوطه صورت گرفت. در سال ۱۳۸۶ پرونده ثبتی این مجموعه توسط دباغ فکوری به شماره ثبتی ۲۴۳۰۸ تهیه شد.

۱-۵- هدف (اهداف) پژوهش:

با توجه به غنی بودن معماری صخره‌ای در روستای گلستان، بررسی آثار موجود به شناخت نسبتاً کامل ویژگی‌های فرهنگی جغرافیایی، ساختارهای معماری و همچنین کارکرد و گاه‌نگاری این سبک معماری انجام خواهد شد.

۱-۶- ضرورت و اهمیت پژوهش:

با توجه به وجود معماری صخره‌ای زیاد در شهرستان نیر (با توجه به شرایط جغرافیایی) و عدم پژوهش‌های کافی در رابطه با این آثار لذا بررسی مجموعه‌ی صخره‌ای روستای گلستان می‌توان به عنوان مقدمه‌ای در جهت اهمیت مطالعه این گونه معماری و نقش معماری صخره‌ای در برنامه‌ریزی‌های گردشگری روستایی بسیار مهم باشد.

۱-۷- مواد (داده‌ها) و روش پژوهش:

۱- مطالعه اولیه

۲- طرح مساله

۳- فرضیه

۴- گردآوری اطلاعات

۵- نتیجه‌گیری

۱-۸- گردآوری اطلاعات

روش میدانی: با توجه به اینکه بر روی معماری صخره‌ای روستای گلستان تاکنون مطالعه مدون و سیستماتیک صورت نگرفته، ضرورت کار میدانی و صحرایی را بر روی معماری صخره‌ای گلستان حوزه پژوهش بیشتر مشخص می‌شود. قابل ذکر است این پایان‌نامه یک کار میدانی بوده است.

روش کتابخانه‌ای: در زمینه مطالعات کتابخانه با رجوع به آثار صخره‌ای بررسی شده در ایران بخصوص شمال غرب و فیش برداری، مبانی نظری از معماری صخره‌ای بدست آمد و مقدمه‌ای در جهت تبیین کاربری و گاهنگاری مجموعه صخره‌ای گلستان آماده شد.

فصل دوم

جغرافیای طبیعی

و تاریخی شهرستان نیر

۱-۲- موقعیت جغرافیای شهرستان نیر

نیر نام یکی از دهستان‌های حومه شهرستان اردبیل از شمال به دهستان ایرد موسی و از جنوب به دهستان ملا یعقوب از خاور به دهستان کورائیم از باختر به دهستان آغمیون محدود می‌باشد (رزمارا، ۱۳۳۰: ۵۳۵/۴). شهرستان نیر در ضلع غربی شهرستان اردبیل و در شرق شهرستان سراب واقع شده است. این شهرستان از شمال به شهرستان سرعین و از جنوب به شهرستان میانه منتهی می‌شود. این شهر در ۳۱ کیلومتری غرب اردبیل و در مسیر اردبیل - سراب قرار دارد (اسماعیلی‌نیری و صمدی‌نیری، ۱۳۹۴: ۱۹). که وجود بزرگراه برای ارتباط نیر با اردبیل باعث اهمیت این شهر شده است. شهر نیر در ۳۸ درجه و ۰۲ دقیق عرضی شمالی و ۴۷ درجه و ۵۹ دقیقه طول شرقی قرار دارد. ارتفاع متوسط نیر از سطح دریا ۱۵۵۰ متر و مساحت این بخش ۱۴۶۷/۵ کیلومتر می‌باشد (خاماچی، ۱۳۷۰: ۵۱۰). این شهرستان دارای ۲ بخش، ۵ دهستان و ۸۸ روستا می‌باشد. طبق سرشماری ۱۳۸۵ حدود ۲۲۳۲۰ نفر جمعیت که ۱۷۲۱۷ نفر جمعیت روستایی و ۵۱۱۳ نفر را جمعیت شهری در برمیگیرد (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۸). که ۸ درصد گروه سنی کمتر از ۵ سال، ۳۶ درصد گروه سنی کمتر از ۱۵ سال و ۵ درصد آنرا گروه سنی بالاتر از ۶۵ سال تشکیل می‌دهد.

نقشه ۱-۱: شهرستان نیر به تفکیک بخش‌های تابعه

(اسماعیلی‌نیری و صمدی‌نیری، ۱۳۹۴: ۱۹).

۲-۲- بافت زمین‌شناسی

بخش اعظم نجد ایران که بین دره‌ی سند، خلیج فارس، دریای عمان، کوه‌های زاگرس و قفقاز و دره‌ی رود جیحون قرار گرفته و نجد آذربایجان بخش شمالی - غربی آن را تشکیل می‌دهد. در اوایل دوران سوم زمین‌شناسی پوشیده از آب دریای بزرگ بوده که تتیس^۱ نامیده شده است. در دوران سنوزوئیک^۲ که دو دوران سوم و چهارم زمین‌شناسی را بر می‌گیرد، در نتیجه‌ی دگرگونی‌های عظیم در پوسته‌ی زمین و حرکات کوهزایی و فعالیت‌های آتشفشانی شدید، کوه‌های بلندی چون آرارات، قفقاز، زاگرس، سبلان، سهند و کوه‌های دیگر آذربایجان سر بر آوردند و چهره‌ی جغرافیایی نجد ایران و از آن جمله نجد آذربایجان شکل نهایی خود را گرفت (رئیس‌نیا، ۱۳۶۸: ۱۷). آذربایجان از نظر تقسیم‌بندی زمین‌ساختی بخشی از زون ایران مرکزی است. قدیمی‌ترین سنگ‌های این محدوده، مربوط به کرتاسه^۳ پسین در بخش شمال‌باختری منطقه است (پیرمحمدی علیشاه و جهانگیری، ۱۳۹۲: ۳۰۲). که پس از برخورد دو صفحه‌ی عربستان و اوراسیا و رخداد ستبرشدگی پوسته‌ای و بالاآمدگی، دور جدیدی از فعالیت‌های آتشفشانی در این منطقه رخ داده است که احتمالاً سنی در حدود ۲/۸ میلیون تا ۱۲ میلیون سال را دارد (پیرمحمدی علیشاه و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۴).

نجد آذربایجان در طول دوران مختلف زمین‌شناسی در معرض تغییرات فراوانی بوده است. این نجد گاهی در اثر خشکسالی‌های متعدد از زیر آب بالا آمده و گاهی به زیر آب رفته است. فعالیت‌های کوهزایی اواخر دوره ترشیاری و اوایل کواترنر، سبب چین‌خوردگی رسوب‌های انباشته شده در حوضه‌های رسوبی قدیمی شده است. به‌همین دلیل ناهمواری‌های این نجد جزء ناهمواری‌های جوان محسوب می‌شوند. پس از تشکیل چین‌خوردگی‌های جوان، رویداد فرسایش، موجب انباشته‌شدن رسوبات جدید و تشکیل رسوبات کواترنر شده است (هویدا، ۱۳۵۲: ۴). آذربایجان دارای سه توده آتشفشانی مهم و معروف سبلان، سهند و آرارات می‌باشد که هر سه عمدتاً در عهد پلیوستن^۴ بوجود آمده و در پلیوسن جدید و عهد چهار قدیم فعال بوده‌اند (سیاه‌پوش، ۱۳۷۰: ۸۱).

استان اردبیل که قسمتی از بخش شرقی نجد آذربایجان را در بر می‌گیرد، در طول دوران‌های زمین‌شناسی تحولات زیادی را از سر گذرانده است. ساختار زمین‌شناسی استان را می‌توان به سه نوع مشخص تقسیم کرد: ۱- بخش‌هایی که منشأ مواد تشکیل دهنده‌ی آن‌ها رسوبی است، مانند دشت اردبیل و جلگه مغان؛ ۲- توده‌ها آتشفشانی سبلان که قسمت عمده‌ای از این سرزمین را فراگرفته است؛ ۳- توده‌هایی که مواد سازنده‌ی آنها سنگ‌های دگرگونی

1. Thetis
2. Cenozoic
3. Kartaseh
4. Philiosten

است و به طور پراکنده، در بعضی نواحی استان وجود دارد (کارشناسان گروه جغرافیای دفتر برنامه ریزی و تالیف کتاب‌های درسی، ۱۳۹۱: ۴). بررسی‌های سنگ‌نگاری سنگ‌های غرب نیر نشان می‌دهد که ترکیب سنگ‌های آتشفشانی تراکی آندزیتی تا بازالتی و دارای بافت‌های ریزلور پورفیری‌اند. در اطراف واحدهای آتشفشانی منطقه‌ی، توده نفوذی میکرودیوریتی تا میکروگابرویی برونزد دارد که بافت ریزدانه‌ای را نشان می‌دهند. نمودارهای عنکبوتی، سنگ‌های منطه از عناصر LILE و LREE نسبت به HFSE و HREE غنی شدگی نشان می‌دهند. بیهنجاری این عناصر همراه با نسبت پایین ce/pb و nb/u می‌تواند به دلیل آلودگی ماگمای مادر با پوسته‌ی قاره‌ای باشد (پیروج و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۶۷).

۲-۳- ناهمواری‌ها

شهرستان نیر از نظر جغرافیایی بخشی از سرزمین آذربایجان محسوب می‌شود که در شمال غرب ایران قرار دارد. از نظر ساختار محیطی آذربایجان از بقایایی کوه‌های فرسوده بوجود آمده، که بر اثر بالا آمدن قشر جامد زمین بر ارتفاع آن‌ها افزوده شده است (مشکور، ۱۳۷۵: ۵۴)، چون آذربایجان بین نجد قفقاز و تروس و قسمتی از آسیای صغیر واقع شده است فشارهای متواتر بر این نواحی در عهدهای مختلف سبب بالا آمدن قسمتی از نجد و متضمن فرورفتن قسمت دیگری از همین نجد شده است. آذربایجان به واسطه فشارهایی که در عهد اول و سوم از طرف جنوب غربی به شمال- شرقی آن وارد شده تشکیل یافته و همین فشارها نیز سبب بالا آمدن قسمتی از نجد ارمنستان و همچنین شکسته‌هائی در نجد آذربایجان گردیده است و این شکستگی‌ها تولید آتشفشان‌هائی مانند آرات، سهند، سبلان و غیره داده است (کریمی، ۱۳۱۶: ۷).

در شمال غربی بخش نیر، کوهستان سبلان و در غرب آن گردنه‌ی معروف صایین قرار دارد (خامچی، ۱۳۷۰: ۵۱۰). کوه آتشفشان سبلان در غرب اردبیل است و فاصله آن تا شهر بالغ بر چهل کیلومتر می‌باشد. بلندترین قله‌ی سبلان ۴۸۲۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارد و از بالای آن دریای خزر بخوبی دیده می‌شود (باباصفری، ۱۳۷۰: ۱/۱). کوهستان عظیم و آتشفشانی سبلان که به زبان آذری ساوالان خوانده می‌شود از کوه‌های متعدد بلندی چون صائین، نرمیق، قوشه داغ و ... تشکیل شده است. دامنه‌های این کوهستان در بخش مرکزی آذربایجان از چهار سو بر شهرستان مشکین شهر و هر در شمال، تبریز در غرب، سراب در جنوب و اردبیل در شرق اشراف دارد (کارشناسان گروه جغرافیای دفتر برنامه ریزی و تالیف کتاب‌های درسی، ۱۳۹۱: ۸). این کوهستان از سه قله اصلی، سلطان سبلان

با ارتفاع ۴۸۱۱ متر، هرم داغ ۴۶۵۰ و کسری داغ ۴۶۰۰ متر تشکیل گردیده که دامنه‌های خاوری آن به شهرستان اردبیل مشرف است (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۷۱: ۲۰). کوه سبلان شکل یک مخروط کامل را داشته و بر روی دامنه‌ها و تهیگاه‌های آن، شیارهای پهن تقریباً مستقیمی دارد کهه آب-های فراوان برف‌های دائمی‌اش توسط آنها جیران می‌یابند. سبلان از شرق و شمال به کلی از کوه‌های دیگر مجزا می‌شود، فقط در مغرب، رشته کوه قوشا داغ آن را به جبال ارسباران متصل می‌نماید (هویدا، ۱۳۵۲: ۴۸). نیر از مناطق کوهستانی شهرستان اردبیل و در دامنه‌های کوه سبلان واقع شده است. بلندترین کوه آن چال داغی و سوغانلی داغ به ارتفاع ۲۳۲۵ متر و ایلانجوق به ارتفاع ۲۱۱۰ متر است که دارای پوشش گیاهی استپی و در ارتفاعات دارای مرتع و چمنزار است (خاماچی، ۱۳۷۰: ۵۱۱).

۲-۴- آب و هوا

ویژگی‌های اقلیمی. عوامل مؤثری که در تغییر و اختلاف اقلیمی مملکت ایران دخالت دارد عبارت است از ارتفاع زمین، باد و موقعیت جغرافیایی بنابراین ایران را می‌توان از حیث اقلیم بدو قسمت تقسیم نمود: اولاً نواحی پست و ثانیاً نواحی مرتفع (کیهان، ۱۳۱۰: ۱۲۲). این عوامل که در پیدایش آب و هوا مؤثرند در تنوع گیاهان، نوع معیشت مردم در زمینه‌های اقتصادی، توزیع جمعیت و روابط انسان‌ها با محیط‌زیست طبیعی اثر کلی دارند (خاماچی، ۱۳۷۰: ۶۲). نواحی کوهستانی سهند و سبلان دارای هوای سردسیری می‌باشد و در بعضی از این نقاط بواسطه اینکه کوه‌ها در مقابل جریان بادهای مرطوب قرار دارند مقدار بارندگی نسبتاً زیاد است ولی به طور متوسط مقدار بارندگی در این نواحی تقریباً به ۳۰۰ میلیمتر می‌رسد، تبریز، مشکین شهر و اردبیل را می‌توان از جمله این نقاط نام برد (هویدا، ۱۳۵۲: ۲۰۲). از نظر آب و هوایی منطقه نیر به دلیل کوهستانی بودن دارای زمستان‌های سرد و تابستان‌های خنک و ملایم می‌باشد. متوسط دمای نیر ۷/۲ درجه سانتیگراد می‌باشد که در مردادماه ۱۹/۲ درجه و در دیماه به ۳/۸- درجه می‌باشد (اسماعیلی نیری و صمدی نیری، ۱۳۹۴: ۱۸۷).

۲-۴-۱- جریان‌های هوایی (عوامل بیرونی)

این عوامل شامل توده‌ها و جریان‌های هوایی‌اند که منشأ آن‌ها خارج از استان بوده ولی با حرکت به سوی این منطقه، تغییرات اساسی در وضعیت آب و هوایی منطقه به‌وجود می‌آورند و در نهایت باعث شکل‌گیری و تنوع خاصی در اقلیم استان می‌شوند این عوامل بیرونی عبارت‌اند از:

توده هوای مدیترانه‌ای

توده هوای سیبریایی

توده هوای اقیانوسی (سیبریایی)

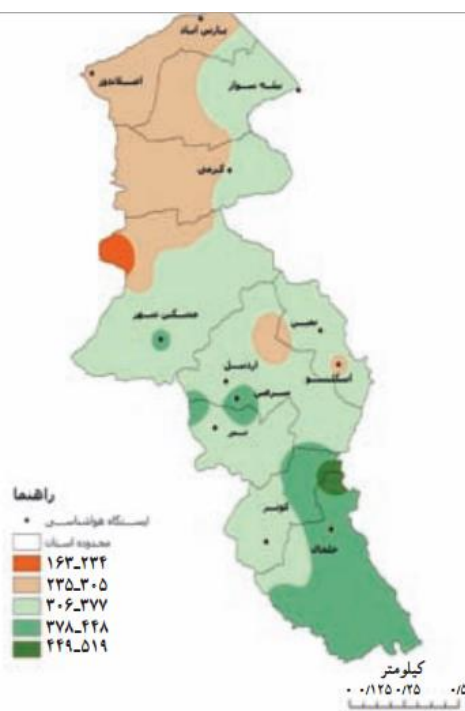
استان اردبیل به دلیل تنوع ناهمواری‌ها و همچنین تنوع عوامل موثر در اقلیم منطقه، آب و هوای متنوعی دارد. از یک سو کوهستانی بودن منطقه، جهت رشته کوه‌ها، اختلاف ارتفاع و عرض جغرافیایی و وجود دریای خزر عوامل محلی آب و هوایی استان محسوب می‌شوند و از سوی دیگر جراتان هوایی مدیترانه‌ای، اروپای شمالی و آسیای مرکزی عوامل فرا محلی موثر در آب و هوای استان به شمار می‌آیند. شهرها و بخش‌های استان اردبیل به سبب قرار گرفتن در دامنه‌ی ارتفاعات و نقاط سردسیر و ییلاقی یا واقع شدن در جلگه‌ها و دشت‌های نسبتاً هموار گرمسیری، از دو وضعیت متفاوت آب و هوایی برخوردارند. به طور کلی نواحی جنوبی استان مرتفع و کوهستانی است و زمستان‌های سرد و پر برف ولی تابستان‌های معتدل دارد. به استثنای رشته کوه سبلان، هرچه از جنوب به سمت شمال استان برویم از ارتفاع کوه‌ها کاسته شده و به میزان دما افزوده می‌شود و بر عکس مقدار بارش کاهش می‌یابد (کارشناسان گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، ۱۳۹۱: ۲۰).

ارتفاع زیاد از سطح دریا، وجود کوه‌ها و بلندی‌های محیط، نزدیکی به دریای خزر، قرار داشتن در منطقه نفوذ هوای پرفشار سیبری و قفقاز، واقع شدن در مسیر توده‌های هوایی سرد سیبری، معتدل مدیترانه‌ای و مرطوب خزری و تشدید این عوامل توسط ارتفاعات منطقه، حاکمیت هوای سرد در زمستان و هوای معتدل در طول ماه‌های گرم سال به ویژه در نیمه دوم بهار و طول فصل تابستان در شهرستان نیر از ویژگی‌های اقلیمی این منطقه می‌باشد (اسماعیلی نیری و صمدی نیری، ۱۳۹۴: ۱۸۷).

۲-۴-۲- بارندگی

استان اردبیل از نظر تقسیمات آب و هوایی جزء مناطق معتدل کوشهتانی محسوب می‌شود. دوره رطوبت در سال از آبان ماه تا اردیبهشت استمرار دارد و بقیه‌ی ایام سال عموماً دوره‌ی خشک به حساب می‌آید. در مقایسه با میانگین بارش سالانه‌ی کل کشور که ۲۵۵ میلیمتر است استان اردبیل، با میانگین بارش سالانه‌ی ۳۴۷/۵ میلیمتر از شرایط مطلوب‌تری برخوردار می‌باشد. بطوری که بعد از ناحیه‌ی مرطوب خزری این ناحیه از نواحی مرطوب کشوری محسوب می‌شود.

اردبیل با متوسط رطوبت ۶۲٪ و متوسط درجه حرارت ۹ درجه سانتی‌گراد یکی از خنکترین استان‌های کشور است. بین سال‌های ۵۹ تا ۷۰ بیشترین بارندگی در سال ۱۳۶۱ به میزان ۴۸۹/۱ میلیمتر و کمترین میزان در سال ۱۳۶۴ در حدود ۱۷۷/۵ میلیمتر بوده است. بالاترین درجه حرارت مشاهده شده در این شهر ۳۸ درجه سانتی‌گراد است که در روز ۲۶ تیر سال ۱۳۵۷ اتفاق افتاده و در این روز حداقل درجه حرارت ۱۶ درجه و حداکثر رطوبت نسبی ۷۱٪ و حداقل رطوبت نسبی ۲۱٪ بوده و بارندگی وجود نداشته است. حداقل درجه حرارت مشاهده شده ۳۴- درجه که در بهمن ماه ۱۳۷۶ اتفاق افتاده و در این سال متوسط درجه حرارت ۷ و میانگین رطوبت نسبی ۶۲٪ و مقدار بارندگی سالیانه ۲۹۴/۴ میلیمتر بوده است. تشکیل ابرهای با ارتفاع پایین استراتوس که در نتیجه حرکت سریع رطوبت دریای خزر به ارتفاعات فوقانی همجوار با دریاست، در زمانی بسیار اندک صورت می‌گیرد و اکثر پدیده باران دریزل به زبان محلی (شه) را سبب می‌شود (شهبازی شیران، ۱۳۷۲: ۳۴، ۳۵).

نقشه ۱-۲: پراکندگی بارش در استان (جغرافیای درسی استان، ۱۳۹۱: ۲۱).

۲-۴-۳- باد

در آذربایجان بادهائیکه از دریای خزر عبور می‌کنند قسمتی در امتداد دامنه‌های شمالی سبلان به طرف ارسباران و مرند می‌روند که در آنجا معروف به باد مه می‌باشد و از اردبیل در دره واقع بین سبلان و قوشه داغ از یک طرف و بز قوش و سهند از طرف دیگر به سوی غرب جریان پیدا می‌کنند در سراب و تبریز نیز معروف به باد مه می‌باشد (هویدا،

۱۳۵۲: ۲۰۶). مه یلی یا باد مه، باد مفیدی است که به هنگام وزیدن از شدت گرما و خشکی هوا می‌کاهد و هوا بسیار مطبوع و دل‌انگیز می‌شود. مه یلی را در اصطلاح، کشاورزان و روستاییان، نصفه باران می‌گویند.

بادسفید: بادی است گرم که از سمت غرب آذربایجان می‌وزد. این باد برف و یخ را ذوب می‌کند (خاماچی، ۱۳۷۰: ۱۶۹). وزش آن برخلاف باد مه از غرب به شرق بوده و در خشکانیدن زمین و پژمرده ساختن مزارع تأثیر بسزایی دارد. در حقیقت این باد درست نقطه مقابل باد مه می‌باشد.

بوغاناق یل، که همان گردباد است وقتی می‌وزد که ابرها در یک خط بایستند و به اصطلاح محل، خط کشی کنند. این باد وحشتناک، هر گله‌ای که گرفتار آن شود، به کلی از بین می‌برد، درختان را ریشه کن و سقف و بام منازل را ویران می‌کند.

چن یا دومان که به دنبال گرمیچ یا گرمیش پیدا می‌شود، هوا را به شدت و ناگهانی سرد می‌کند و سپس برف شدیدی می‌بارد. روایت می‌کنند که چن و گرمیچ در بالای قله‌ی سهند و سبلان باهم گلاویز می‌شوند، زورآزمایی شان از دامنه سهند و سبلان شروع شده و دامنه‌ی آن به شهرها و روستاهای می‌کشد؛ هر که زورش بیشتر باشد می‌ماند و دیگری به ناچار تسلیم شده فرار می‌کند. بیشتر وقت‌ها چن بر گرمیچ غالب می‌شود (خاماچی، ۱۳۷۰: ۵۱، ۵۲).

۲-۵- منابع آب

۲-۵-۱- رودها

کل ظرفیت منابع آبی استان اردبیل در حدود ۳۴۳۰ میلیون متر مکعب است که شامل دو بخش آهای سطحی با ۳۱۳۲ میلیون متر مکعب و آب‌های زیرزمینی در حدود ۲۹۸ میلیون متر مکعب است. در ساتان اردبیل تعداد ۱۳۷ رود دائمی و فصلی وجود دارد که مجموع طول آنها به ۳۴۰۰ کیلومتر می‌رسد. این رودها در سه حوضه‌ی آبریز ارس، بالها رود و قزل اوزن جریان دارند که به جز بالها رود بقیه‌ی این رودها به حوضه‌ی آبریز دریای خزر می‌ریزند (کارشناسان - گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، ۱۳۹۱: ۲۷).

مجاورت با کوه‌های بلند از جمله سبلان موجب پیدایش دو رودخانه دائمی و ده‌ها رودخانه فصلی در منطقه شده و موجب رونق منطقه بویژه از لحاظ کشاورزی و دامپروری گردیده است. رودخانه‌های همیشه جاری بالیقلو، آغلامان، کمال آباد و قورو چای که از دامنه‌های کوهستان سبلان و بوزقوش سرازیر می‌شوند (اسماعیلی نیری و صمدی نیری، ۱۳۹۴: ۲۰).

مهمترین رودخانه نیر «بالقلو» است که از اجتماع چشمه‌سارها و برف‌های دامنه‌های جنوبی کوه سبلان و دامنه‌های شال‌غربی رشته‌کوه‌های بزغوش تشکیل می‌گردد، از شهر اردبیل عبور کرده، به رودخانه قره سو می‌ریزد. میزان آبدهی این رودخانه در محل گیلان‌ده اردبیل ۸۶/۰۵۴ میلیون متر مکعب، دبی لحظه‌ای آن ۲۶ مترمکعب در ثانیه و حوضه آبریزش ۱۶۰۰ کیلومتر مربع و در محل پل الماس میزان آبدهی‌اش ۱۱۶/۵۸ میلیون متر مکعب است. دبی لحظه‌ای آن ۴۶/۷۶ مترمکعب در ثانیه و حوضه آبریز آن ۱۰۵/۷۵ کیلومتر مربع می‌باشد. در مخروط افکنه رودخانه بالخلی چای، روستاهای پرجمعیت آبادی بنا شده‌اند. و رونق کشاورزی قسمتی از مناطق روستایی اردبیل در اثر جریان آب این رودخانه می‌باشد. طول رودخانه مزبور ۷۵ کیلومتر بوده، که ۵۰ کیلومتر آن در کوهستان‌ها و ۲۵ کیلومتر آن در جلگه واقع است (خاماچی ۱۳۷۰: ۲۳۴).

- رودخانه آغلاغان

دومین رودخانه دائمی نیر است که از دامنه‌های جنوبی سبلان سرچشمه گرفته و پس از پیوستن چشمه‌های شمال‌غرب نیر موسوم به بولاغلاز که خود به برکت وجود کوه سبلان پدید آمده است، میزان آب آن افزایش یافته و پس از عبور از شهر نیر به رودخانه بالقلو می‌پیوندد. آبدهی سالانه رودخانه آغلاغان نیر ۴۶/۶ میلیون متر مکعب برآورد گردیده است که علاوه بر آبیاری زمین‌های زراعی آب حاصل از این رودخانه در زمان‌های قدیم انرژی لازم جهت بکار انداختن توربین‌های آسیاب‌های آبی نیز استفاده می‌شده که امروزه اثر چندانی از آن‌ها باقی نمانده است، آخرین آسیاب آبی حدود ۳۰ سال قبل در محله‌ای به همین نام فعالیت می‌کرده است. حداقل ۳ باب آسیاب آبی در نیر وجود داشته و با انرژی آب کار می‌کرده است.

۲-۵-۲- قنات‌ها و چشمه‌ها

آب‌های زیرزمینی این شهرستان در گذشته با حفر قنات و بهره‌برداری از ذخایر سفره‌های زیرزمینی دامنه‌ها مورد بهره‌برداری قرار می‌گرفت و آب‌های به دست آمده به سوی باغ‌ها، مزارع و دشت‌ها و جلگه‌ها هدایت می‌شد. که تعدادی از این قنات‌ها که در اصطلاح محلی به آن‌ها کهرئز می‌گویند هنوز موجود می‌باشد.

شهرستان نیر دارای بیش از ۲۰ دهنه چشمه آبگرم معدنی بزرگ و کوچک می‌باشد که از این میان فقط ۷ دهنه دارای حوضچه سنتی و مدرن می‌باشد و بیشتر در فواصل سه تا هفت کیلومتری شهر نیر واقع شده‌اند. این چشمه‌ها از لحاظ آب درمانی و جذب گردشگران و انرژی حرارتی زمین اهمیت ویژه‌ای دارند، بر اساس مطالعات مرکز تحقیقات

سازمان انرژی اتمی کشور، این منطقه به لحاظ ساختار زمین‌شناسی، یکی از مناطق مهم برای اجرا و بهره‌برداری از انرژی ژئوترمال یا همان انرژی زمین گرمایی محسوب می‌شود (اسماعیلی نیری و صمدی نیری، ۱۳۹۴: ۲۰). در پنج کیلومتری جنوب‌غربی نیر، در دره‌ی عمیق گردنه‌ی صابین، چشمه آب گرم معدنی بوشلی (بورجلو) قرار دارد که مورد استفاده اهالی و مسافران قرار می‌گیرد (خاماچی، ۱۳۷۰: ۵۱۱).

آبگرم‌های قینرجه، بوشلی (برجلو)، سقزچی، ولی عصر (ایلانجیق) و قره شیران که درجه حرارت بعضی از آن‌ها تا ۵۶ درجه سانتیگراد نیز ثبت شده است و برای درمان امراض پوستی، جلدی و اعصاب مفید تشخیص داده شده‌اند از مناطق مهم گردشگری نیر می‌باشند و علاوه بر آنها تفرجگاه بولاغلاز در مجاورت شهر نیر، آب و هوای خنک و طبیعت سبز و دل‌انگیز بویژه در فصول بهار و تابستان از پتانسیل‌های اصلی گردشگری این شهرستان محسوب می‌گردند. در راستای جذب توریسم و ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، عملیات احداث دهکده توریستی سبلان نیر در مجاورت آبگرم-های بوشلی و قینرجه به مساحت ۱۱۰ هکتار آغاز شد و فاز اول آن به بهره‌برداری رسیده است. رودخانه‌های همیشه جاری بالیقلو، آغلاغان، کمال‌آباد و قوروچای که از دامنه‌های کوهستانی سبلان و بزغوش سرزیر می‌شوند. چشمه-سارهای منحصر به فرد جلوه‌ی خاصی را به این منطقه بخشیده‌اند. در سرچشمه‌ی و ابتدای حوزه‌ی رودخانه آغلاغان در دامنه‌های کوه سبلان یکی از بهترین انواع ماهیان یعنی ماهی قزل‌آلای خال قرمز بطور طبیعی پرورش می‌یابد. سد عظیم یامچی علاوه بر تأمین آب می‌تواند یکی از مراکز توریستی و پرورش ماهی باشد (اسماعیلی نیری و صمدی نیری، ۱۳۹۴: ۲۲). این سد از نوع خاکی بوده و در نزدیکی شهرستان نیر و بر روی رودخانه بالیخلی چای احداث شده است. هدف از احداث آن تأمین آب مطمئن برای نیازهای کشاورزی و تأمین آب شرب شهرستان اردبیل است (کارشناسان برنامه ریزی کتب درسی، ۱۳۹۱: ۳۰).

منشأ این آب‌های معدنی در ارتباط با عوامل ولکا-تکتونیک می‌باشد. بدین معنی که آب‌های معدنی می‌تواند هم در اثر فعالیت آتشفشانی و هم در اثر عوامل تکتونیک و یا زمین‌ساختی بوجود آیند (صیامی اصل، ۱۳۷۸: ۳۴). در دامنه‌های شمالی و شرقی کوه سبلان آب‌های گرم معدنی بسیار مفید نظیر قنور سویی، شابیل، ایلان دو قینرجه، دودو، ملک سویی، گورگور و سرعین و سردابه اردبیل وجود دارد (خاماچی، ۱۳۷: ۳۴۶).

- آبگرم بوجلو:

آب معدنی بوجلو(بوشلی) در ۵/۴ کیلومتری جاده نیر به سراب قرار گرفته است. سرچشمه آب بوجلو در کنار رسوب‌های آهکی سختی است که آثار خروج آب در برخی نقاط آن در گذشته وجود دارد. آب این چشمه از دسته آب-های کلرور-سدیک و بی‌کربنات کلسیک گرم همراه با گاز است، حرارت آن ۴۹ درجه است و آب ذلالی با مزه نمکی و گزنده دارد. مردم محل برای درمان رماتیسم و درد مفاصلها و رفع خستگی از آن استفاده می‌کنند.

لازم به ذکر است که اخیراً عملیات اجرایی طرحی با نام دهکده توریستی سبلان در حد فاصل آبگرم‌های بوجلو و قینرجه شروع شده است که در صورت بهره‌برداری می‌تواند یکی از قطب‌های گردشگری و توریست پذیر در سطح استان باشد.

- آبشار گورگور:

آبشار گورگور از جمله چشمه‌های مشهور منطقه سبلان می‌باشد. این چشمه در دره قزل‌گولر بالاتر از روستای اسلام آباد شهرستان نیر که یکی از عریض‌ترین و با صفات‌ترین دره‌های سبلان است و در ارتفاع ۲۴۲۰ متری از سطح دریا و موقعیت جغرافیایی ۴۸-۵۴ طول شرقی و ۳۸-۱۱ عرض شمالی واقع شده است. آبدهی این چشمه بسیار بالا می‌باشد. آب از خلل و فرج دیواره صخره‌ای مشرف به دره با فشار بیرون می‌آید. نظر به شیب تند مسیر تا رسیدن به رودخانه بستر آبشار ماندی را طی می‌کند. با توجه به موقعیت تفریحی، تفرجی و ورزشی دره قزل‌گولر و احداث پیست‌های ورزشی زمستانی در نزدیکی آن در منطقه آلورس، چشمه گورگور نیز با دارا بودن آب و چشم‌انداز و فضای سبز جالب و منحصر به فرد از نظر گردشگری مورد توجه قرار گرفته است.

- چشمه آبگرم قینرجه:

این آبگرم به فاصله حدود ۳۰۰ متر دورتر از آب معدنی بوجلو قرار دارد. آبدهی آن ۲/۵ لیتر در ثانیه می‌باشد و دمای آن ۵۰ درجه سانتی‌گراد می‌باشد. آب این چشمه نیز از دسته آب‌های کلرور-سدیک و بی‌کربناته می‌باشد و از آب آن برای درمان دردهای عصبی و رماتیسم استفاده می‌شود.

- آبگرم سفزچی:

۱- توضیح‌های این قسمت‌ها از بروشورهای سازمان میراث فرهنگی استان اردبیل مستخرج شده است.

این آبگرم نیز همانند سایر آبگرم‌های شهرستان نیر از دسته آب‌های کلرو سدیک - و بی‌کربناته می‌باشد و برای درمان دردهای عصبی و رماتیسم مفید است.

- آبگرم ایلانجیق:

این آبگرم در روستای ایلانجیق قرار دارد و از دسته آب‌های کلرو سدیک و بی‌کربناته می‌باشد و درجه حرارت آن ۴۸ درجه می‌باشد و برای درمان دردهای عصبی و رماتیسم مفید می‌باشد.

- سد مخزنی یامچی:

این سد که در نزدیکی شهر نیر قرار دارد. در مدت هشت سال با سیصد میلیارد ریال سرمایه‌گذاری از سال ۱۳۷۴ آغاز شده و در سال ۱۳۸۲ به پایان رسیده است. حجم آب ذخیره شده در این سد ۹۵ میلیون مترمکعب می‌باشد. این سد قابلیت آبیاری پانزده هزار هکتار از اراضی کشاورزی منطقه را داراست.

طول تاج این سد ۸۳۰ متر، عرض آن ۱۲ متر و ارتفاع آن از پی ۶۷ متر می‌باشد. این سد می‌تواند سفره‌های زیرزمینی آب را تقویت کند. ارتفاعات اطراف سد و نیز طبیعت زیبای اطراف آن مکانی مناسب برای تفریح و استراحت است که با توجه به قرار گرفتن در کنار جاده ترانزیتی و آب و هوای معتدل در صورت سرمایه‌گذاری مناسب می‌توان در زمینه جذب گردشگر به نحو احسن از آن استفاده کرد.

- منطقه بولاغلار:

منطقه بولاغلار یکی از پتانسیل‌های طبیعی و اکولوژیکی شهر نیر به شمار می‌آید. بولاغلار مجموعه‌ای از چشمه‌های متعدد با دبی بالا در یک محدوده نه چندان وسیع می‌باشد. ۵ چشمه از این مجموعه از آبدهی فروانی برخوردارند. آب تمام چشمه‌ها در مسیر کوتاهی به یکدیگر پیوسته و از طریق رودخانه آغلاغان به رودخانه بالقو تخلیه می‌شود. آب یکی از چشمه‌ها جهت تامین آب شرب شهر اختصاص یافته است. بولاغلار در شمال غرب شهر نیر به فاصله ۳۰۰-۴۰۰ متری از خیابان اصلی شهر و در مختصات جغرافیایی ۳۸ درجه ۲ دقیقه تا ۳۸ درجه ۳ دقیقه عرض شمالی و ۴۷ درجه ۵۹ دقیقه تا ۴۸ درجه طول شرقی قرار دارد. سیمای طبیعی آن کوهستانی و مشجر و از فضای سبز دلنشین و چشم‌انداز بدیعی برخوردار است. این محدوده به سبب نزدیکی به شهر نیر یکی از نقاط بلقوه جهت توسعه گردشگری در شهر نیر می‌باشد.

۲-۶- پوشش گیاهی

Family name:Ffaraji	Name:Roghayeh
Title of Thesis: Archaeological Study and survey of cut rock Architecture in Golestan of nir county	
Supervisor: Karim Hajizadeh (Ph.D) Advisor: Ardashir javanmardzadeh (Ph.D)	
Graduate Degree M.A.	
Major: Archaeology	Specialty: Historical orientation
University: Mohagheh Ardabili	Faculty: Literature and Humanities
Graduation date: 2017-9-20	Number of pages:112
<p>Abstract</p> <p>Architectural cladding is one of the architectural forms which, unfortunately, has been less studied in the city of Nayer and especially in Golestan village. This architecture has a very important position in archaeological studies, history, and ethnology Particularly given the importance and importance of tourism, especially rural tourism, in today's society, the importance of architectural attention becomes greater. An important part of the revenue of the Cappadocia region of Turkey is dependent on the rocky structure of the houses in the area. Therefore, the necessity of paying attention and investment in the field of architecture in Iran is much higher and it is necessary to pay attention to this category and invest in it. The results of this research show that the architecture of Golestan rural area along with the value of archaeological studies in rural tourism studies is also very important and requires investment in it.</p>	
<p>Key Word:</p> <p>Village of Golestan Nayer, Architecture, Application, Species, Rural Tourism.</p>	

University of Mohaghegh Ardabili
Faculty of the literature and Humanities
Department of Archaeology and History

Thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of M.A. in the field of
Archaeology- historical trend

Title:

**Archaeological Study and survey of cut rock Architecture
in Golestan af nir County**

Supervisor:

Karim Hajizadeh (Ph.D)

Advisor:

Ardashir javanmardzadeh (Ph.D)

By:

Roghayeh Faraji niri

September 2017